

dr hab. Bożena Wójtowicz, prof. UP
Zakład Dydaktyki Geografii
Instytut Geografii
Uniwersytet Pedagogiczny
w Krakowie

Wpłynęło do IGiGP dnia

.....
2019 -05- 07

Recenzja rozprawy doktorskiej

mgr Elżbiety Stach

nt. Turystyka szkolna dzieci i młodzieży na przykładzie szkół krakowskich

napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Włodzimierza Kurka.

Uwagi wstępne

W ostatnich latach obserwuje się zwiększone zainteresowanie turystyką dzieci i młodzieży. Coraz więcej szkół organizuje wyjazdy turystyczne, które oprócz tradycyjnych wycieczek pełnią rolę wyjazdów integracyjnych oraz wyjazdów wakacyjnych jako formy wypoczynku, w postaci obozów specjalistycznych, zimowisk czy też kolonii. Ważnym zadaniem szkoły jest nie tylko kształcenie przedmiotowe ale również działalność krajoznawczo-turystyczna, która wzbogaca edukację i wychowanie oraz przyczynia się do wzrostu aktywności uczniów. Turystyka szkolna, jako istotny element aktywności turystycznej dzieci i młodzieży wynikająca z potrzeb ogólnorozwojowych i społecznych wchodzi także w sferę zainteresowań współczesnej geografii turystyki. Problematyka aktywności turystycznej dzieci i młodzieży będąca istotnym elementem procesu edukacyjno-wychowawczego, realizowana w szkołach jak sama słuźnie zauważa autorka rozprawy jest słabo rozpoznana. Przedłożoną pracę można usytuować w szeroko pojętym nurcie badań z zakresu geografii turystyki, w szczególności turystyki szkolnej.

Recenzowana rozprawa jest dziełem ambitnym, którego przygotowanie wymagało wielu starań, wiedzy i dużego nakładu pracy. Rozprawa jest obszerna - składa się z sześciu rozdziałów, wstępu, wniosków, bibliografii, tabel, rycin i załączników. Obejmuje ona blisko 239 stron tekstu, a łącznie z bibliografią i załącznikami liczy 335 stron, zawiera 353 pozycje bibliograficznych, w tym 33 pozycje w języku angielskim, 72 źródła internetowe, 11 oficjalnych stron internetowych, 97 tabel, 108 rycin i 28 załączników. Doktorantka przyjęła prosty i przejrzysty układ rozprawy, który jest w dużym stopniu efektem przyjętego w pracy postępowania badawczego, przez co można w niej wyróżnić trzy główne etapy:

- I. określić można jako metodologiczno- teoretyczny (wstęp, rozdział 1, 2,3);

- II. empiryczno- analityczny (4,5,6);
- III. podsumowujący-wnioski końcowe.

We wstępie rozprawy zdefiniowano główny cel pracy: „Rozpoznanie i charakterystyka stanu rozwoju zorganizowanej turystyki szkolnej dzieci i młodzieży krakowskich szkół, a także określenie determinant tego zjawiska związanych z działalnością systemu edukacji na szczeblu podstawowym i ponadpodstawowym”. Dla realizacji celu głównego wyznaczono siedem celów szczegółowych. W prowadzonych na rzecz pracy badaniach wykorzystano różne metody:

- analizy literatury przedmiotu i danych źródłowych,
- badania terenowe inwentaryzacyjne,
- badania ankietowe,
- analizy statystyczne z wykorzystaniem nieparametrycznych testów statystycznych, a przy opracowaniu danych użyto techniki badawcze: test Kruskala-Wallisa, test Dunna– Bonferroniego, U Manna-Whitneya, Tau-Kandela i chi-kwadrat. Wyniki analiz przedstawiono w postaci zestawień, wykresów, a także map tematycznych. Konstrukcja pracy jest przejrzysta, a zagadnienia w nich zawarte ujęte są w logicznej kolejności.

Wstęp pracy (s. 6-20) stanowi wprowadzenie w problematykę pracy, przedstawiono przedmiot, cel i zakres pracy. Omówiono procedurę badawczą składającą się z trzech 3 głównych etapów, opisano próbę badawczą, jej poziom realizacji względem badań inwentaryzacyjnych oraz względem badań ankietowych. Przedstawione zostały również podstawowe pojęcia użyte w rozprawie, oraz dotychczasowy stan badań.

W rozdziale pierwszym ukazano aktywność turystyczną dzieci i młodzieży jako problem badawczy ponieważ dzieci i młodzież stanowią szczególną kategorię badawczą wyodrębnioną najczęściej na podstawie kryterium wieku, która charakteryzuje się określonym statusem formalno-prawnym i ekonomicznym. W dalszej części rozdziału omówiono wybrane aspekty dotyczące aktywności turystycznej dzieci i młodzieży oraz determinanty ich uczestnictwa w turystyce szkolnej. Przedstawiono również turystykę szkolną na tle rodzajów i form ze szczególnym uwzględnieniem form aktywności w przestrzeni niecodziennosci. Zwrócono szczególną uwagę na rolę szkoły w organizacji turystyki i rolę nauczyciela w procesie jej organizacji. W ostatnim podrozdziale 1.4 przedstawiono cele i funkcje turystyki w aspekcie wychowania.

Rozdział drugi (s. 52-68) odnosi się do historycznych uwarunkowań rozwoju turystyki w Polsce i obejmuje cztery okresy: okres do 1918 roku, lata 1918-1939, lata 1945- 1989 i okres po 1989 roku, które zostały wyróżnione w oparciu o wprowadzanie reform w polskim systemie oświaty, regulacji prawnych w organizacji wycieczek szkolnych, a także powstaniem nowych form turystyki szkolnej i dostosowaniem infrastruktury dla potrzeb szkolnego ruchu turystycznego. Zauważono, że na przełomie XX i XXI wieku wraz z stopniowym wzrostem zamożności polskiego społeczeństwa obserwuje się zmianę roli czynnika ekonomicznego jako determinanty uczestnictwa dzieci i młodzieży w turystyce szkolnej, na ważny czynnik jakim jest postrzeganie przez uczniów atrakcyjności planowanego wyjazdu. Wskazano na wpływ postępu i rozwoju nauki na oświatę, czego przejawem są min. realizowane projekty edukacyjne często we współpracy ze szkołami z innych krajów. Stwierdzono, iż pomimo malejącego znaczenia organizacji młodzieżowych i krajoznawczych w turystyce szkolnej, w działalności polskich szkół dalej występują trwałe wartości dotychczasowego dorobku w tym zakresie, a turystyka szkolna jest nadal w stanie realizować wiele ze swoich funkcji.

Rozdział trzeci (s. 69-96) ukazuje prawno-oświatowe uwarunkowania organizacji turystyki szkolnej w Polsce. Rozpatrując prawno-oświatowe uwarunkowania organizacji turystyki szkolnej szczególną uwagę zwrócono na system organizacji szkolnictwa w Polsce, regulacje prawne odnoszące się do organizacji turystyki szkolnej, w tym tak bardzo ważnej kwestii dotyczącej bezpieczeństwa uczestników, zadań stawianych dyrektorom szkoły i nauczycielom oraz merytorycznym aspektom wycieczek szkolnych. Przedstawiono organizację systemu szkolnego obowiązującego od roku szkolnego 2013/2014 do roku 2016/2017, a więc okresu w którym prowadzone były prace badawcze. Przeprowadzono szczegółową analizę ogólnych przepisów prawa oświatowego wspierających działalność turystyczną w szkołach oraz przepisy określające planowanie i organizację turystyki szkolnej wraz z korzystaniem ze szkolnej bazy noclegowej. Trzecia grupa przepisów przedstawionych w rozprawie dotyczyła sfery turystyki mających zastosowanie w zakresie organizacji wybranych form turystyki szkolnej w tym regulacji wewnętrznych.

Trzy rozdziały (4 – 6) stanowią trzon badawczy pracy i są poświęcone szczegółowej analizie badań nad wielkością i strukturą szkolnego ruchu turystycznego w świetle badań inwentaryzacyjnych i ankietowych. W rozdziale czwartym (s. 97-145) przedstawiono wielkość szkolnego ruchu turystycznego, strukturę uczestników, rozkład w czasie i długość trwania wycieczek szkolnych, miejsce zakwaterowania i rodzaj środka transportu, formy turystyki szkolnej oraz zasięg przestrzenny szkolnego ruchu turystycznego. Interesujące są

zestawienia miejsc odwiedzanych w województwie małopolskim, na terenie kraju i poza jego granicami. Jak wykazały badania szkolny ruch turystyczny poza granice Krakowa cechuje się znacznym zróżnicowaniem. Z blisko 3518 podróży jakie odbyły się poza Krakowem niemal połowa, to wyjazdy uczniów szkół podstawowych, a wraz z wyższym etapem edukacji ich liczba malała. Ponad połowę z organizowanych form turystyki szkolnej stanowiły wycieczki krajoznawcze w drugiej kolejności znalazły się wyjazdy na zielone szkoły. Głównym kierunkiem wycieczek organizowanych przez krakowskie szkoły było województwo małopolskie. Odniesiono się również do wycieczek szkolnych w obrębie Krakowa, przedstawiono ich liczbę, czas trwania, cele oraz analizę programów wycieczek szkolnych.

W rozdziale piątym, (s.154-211), zaprezentowano na podstawie przeprowadzonych badań ankietowych przygotowanie nauczycieli do organizacji wycieczek szkolnych. Ważną rolę wśród czynników rozwoju turystyki szkolnej stanowi postawa nauczyciela, jego zainteresowania, posiadane umiejętności i doświadczenie. W oparciu o przedstawione we wstępie wskaźniki, poddano weryfikacji czynniki wpływające na aktywność nauczycieli w zakresie organizacji turystyki szkolnej. Dokonano oceny cech psychospołecznych nauczycieli wpływających na liczbę zorganizowanych wycieczek szkolnych, na częstość organizacji wycieczek według zasięgu przestrzennego, według zasięgu przestrzennego a nauczanego przedmiotu, stopnia awansu zawodowego nauczyciela, jego wieku i płci oraz częstości organizacji i predyspozycji nauczycieli. Ważnym czynnikiem wywierającym wpływ na wielkość szkolnego ruchu turystycznego jest także przynależność nauczycieli do organizacji o charakterze turystycznym lub krajoznawczym oraz prowadzenie kół zainteresowań. Jak wykazały badania na aktywność w organizacji i wybierany zasięg wycieczek szkolnych nie miały większego wpływu zdobyte przez nauczycieli dodatkowe uprawnienia (kierownika wycieczki, pilota, wychowawcy kolonijnego).

Rozdział szósty - zdecydowanie najkrótszy (28 stron) - poświęcony jest badaniu uwarunkowań aktywności organizacyjnej nauczycieli w turystyce szkolnej i określenia istniejących barier (prawno-oświatowe, formalno-organizacyjne, geograficzne, psychospołeczne i ekonomiczne) pomiędzy nauczycielami poszczególnych typów szkół. Zaprezentowano również zależności wyników badawczych, w ramach których, w oparciu o zastosowane wskaźniki, poddano je weryfikacji i wskazano na wiodące ich uwarunkowania, które zostały uwzględnione w autorskim w modelu przedstawionym w podrozdziale 6.8. Analiza wyników wykazała duże zróżnicowanie napotykanymi barier wśród nauczycieli z poszczególnych typów szkół. Jak słusznie zauważono taką barierą hamującą w szkołach podstawowych jest zbyt duża liczebność uczestników w grupie, ich wiek, stan zdrowia, słaba

kondycja. Z kolei dla nauczycieli gimnazjum barierą ograniczającą ich działania jest obawa o realizację programu nauczania, ponieważ ich zdaniem proces przygotowania wycieczki zajmuje zbyt wiele czasu, dlatego korzystają z pośrednictwa biur podróży. Nauczyciele ze szkół ponadgimnazjalnych, licealnych napotykają na przeszkody prawne lub wynikające z wewnętrznych regulaminów szkolnych, a nauczyciele szkół technicznych na związane z realizacją programu nauczania. W szkołach zawodowych taką barierą jest obawa o zdrowie i bezpieczeństwo uczniów oraz problemy wychowawcze. Na bazie przeprowadzonych badań i wyników ich analizy wskazano na możliwe warianty organizacji turystyki szkolnej i zaproponowano – model „złamanej równowagi” tychże uwarunkowań w różnych wariantach. Pierwszy i drugi wariant, to wycieczka spełniająca tylko oczekiwania ucznia (I), albo tylko nauczyciela (II)- w którym żadna ze stron nie będzie zadowolona. Warianty te zostały pominięte- jako nie spełniające przyjętego na początku założenia. Wariant III przedstawia sytuację, w której stan końcowy jest taki sam jak stan wyjściowy, i tylko na pozór przedstawia idealną sytuację. Wariant IV przedstawia stan, w którym oczekiwania obu stron są spełnione-model „złamanej równowagi”, a ograniczenia wyeliminowane. Zdaniem Doktorantki organizacja wycieczki idealnej jest zadaniem niezwykle trudnym i stanowi nowe wyzwanie przed nauczycielami we wszystkich typach szkół w Polsce.

Na końcu rozprawy, przedstawiono ostateczne wnioski i wskazano na najistotniejsze wyniki badań w ujęciu syntetycznym.

Ocena wyników pracy – uwagi ogólne

Autorka uzasadniła wybór tematu - uwzględniając jej znajomość krakowskich szkół, roli w organizacji turystyki szkolnej dzieci i młodzieży poszczególnych typów szkół, wielkość i strukturę oraz dynamikę szkolnego ruchu krajoznawczego oraz barier organizacji turystyki z punktu widzenia nauczyciela i specyfiki turystyki szkolnej - wybór wydaje się trafny. Rozprawa reprezentuje walory poznawcze badanej problematyki i posiada także walor aplikacyjny.

Do najważniejszych osiągnięć ocenianej rozprawy doktorskiej zaliczyć należy:

- zbadanie wielkości i struktury szkolnego ruchu turystycznego i preferencji miejsc odwiedzanych podczas wycieczek organizowanych przez nauczycieli szkół krakowskich różnego typu w województwie małopolskim, na terenie kraju i poza jego granicami w najistotniejszych kwestiach, jak formy turystyki szkolnej, czas i długość trwania wycieczek, miejsce zakwaterowania i rodzaj transportu czy zasięg przestrzenny;

- zbadanie czynników kształtujących proces organizacji turystyki w szkołach przez nauczycieli, ich przygotowanie, aktywność, roli jako organizatora wycieczek szkolnych, predyspozycji psychospołecznych, form i funkcji turystyki szkolnej;
- prezentację oraz analizę wielkości i struktury szkolnego ruchu turystycznego dzieci i młodzieży na przykładzie szkół krakowskich, z uwzględnieniem rozkładu w czasie i zasięgu przestrzennego szkolnego ruchu turystycznego, czasu trwania oraz podziału na miejsce docelowe. Interesujący jest w ramach rozdziału czwartego podrozdział 4.2. prezentujący wielkościowe i przestrzenne zróżnicowanie wycieczek w obrębie Krakowa, ich cele i program;
- weryfikację uzyskanych danych - w oparciu o obiektywne i prawidłowo, jak się wydaje, dobrane współczynniki – realizację postawionych celów dotyczących rozpoznania i charakterystyki stanu rozwoju zorganizowanej turystyki szkolnej dzieci i młodzieży krakowskich szkół, a także określenia determinant tego zjawiska związanych z działalnością systemu edukacji na szczeblu podstawowym i ponadpodstawowym;
- samą liczbę i różnorodność czynników, które Autorka zdecydowała się przeanalizować, by uzyskać możliwie pełny obraz rozpoznania stanu rozwoju zorganizowanej turystyki szkolnej dzieci i młodzieży krakowskich szkół podstawowych, gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych;
- materiał, na bazie którego weryfikowano realizowane zaprezentowane cele szczegółowe. Imponująca jest liczba przebadanych kart wycieczek w 77 szkołach krakowskich: 16185, ankiet skierowanych do nauczycieli: 898, z czego do analizy wykorzystano 879;
- ukazanie badanego problemu na tle wzorców rozwoju turystyki szkolnej Polsce, w którym funkcjonuje miasto Kraków, jako najbardziej atrakcyjne miasto w Polsce wśród uczniów i młodzieży;
- analizę czynników kształtujących proces organizacji turystyki w szkołach krakowskich, w ramach której przebadano nauczycieli, pod względem ich przygotowania do organizacji wycieczek szkolnych i barier ich aktywności organizacyjnej w turystyce szkolnej.

Do innych walorów ocenianej pracy doktorskiej należy zaliczyć:

- obszerną bibliografię, w tym obcojęzyczną;
- wykorzystanie szeregu metod badawczych dla potrzeb analizy zjawiska;

- osobistą znajomość obszaru badanego;
- inwencję w docieraniu do potencjalnych respondentów, począwszy od dyrektorów różnych typów szkół, jak i nauczycieli;
- załączony w pracy materiał kartograficzny przedstawiający przestrzenne rozmieszczenie badanych zjawisk, oraz udokumentowane opracowania statystyczne w postaci licznych załączników.

Uwagi szczegółowe

Opiniowana rozprawa doktorska mgr Elżbiety Stach, jak każda praca naukowa, zawiera elementy, które wywołują uwagi o charakterze krytycznym i dyskusyjnym, odnoszące się do poszczególnych kwestii merytorycznych i formalnych.

- Warto zapytać Autorkę dlaczego nie postawiła hipotez badawczych tylko cele szczegółowe do realizacji celu głównego, moim zdaniem szkoda, bo hipoteza badawcza (oznacza m. in. domysł, przypuszczenie) wymaga sprawdzenia, czyli weryfikacji poprzez odpowiednie badania stosowane w danej nauce, a w rozprawie uzyskano przecież odpowiedź na postawione cele szczegółowe, wynikające z problemu badawczego i wykazano związek pomiędzy zmienną zależną, a zmienną niezależną.
- na str.8 można było również odnieść się do zmian wprowadzanej nowej reformy szkolnictwa w roku szkolnym 2017/2018, gdzie zasadniczo zmieniła się struktura szkolnictwa min. zlikwidowano gimnazjum, oraz zmieniono szkolnictwo ponadgimnazjalne, a także podstawę programową w której uwzględniono do realizacji jako zajęcia obowiązkowe zajęcia terenowe i wycieczki, gdzie wcześniej zwłaszcza w szkołach ponadgimnazjalnych takiego zapisu nie było.
- na str. 46 napisano, w dydaktyce wycieczkę szkolną traktuje się jako jedną z ważniejszych „metod nauczania”... z czym się nie do końca zgadzam, bo zarówno W. Okoń jak i dydaktycy geografii nie utożsamiają wycieczki z metodą nauczania, a uważają ją za jedną z form pracy dydaktyczno-wychowawczej szkoły, umożliwiającą uczniom bezpośrednio poznanie środowiska. Szkoda, że Doktorantka nie ustosunkowała się do definicji i podziału wycieczki szkolnej stosowanej wśród geografów, tym bardziej, że w rozdziałach 4 i 5 odnosi się do organizacji, celu i programu wycieczki.

- na str. 49 pojawia się błąd w roku wydania gdzie napisano 217 (11 wiersz od góry:)) brak tej pozycji autora w bibliografii.
- na str.52 autorka pisze o analizie 5 okresów historycznych przemian w rozwoju turystyki szkolnej a wymienia 4, które w dalszej części rozprawy szczegółowo charakteryzuje, stąd pytanie jaki był piąty?
- szkoda, że autorka nie wspomniała o pracach innych zasłużonych dydaktyków geografii w propagowaniu turystyki szkolnej, jak chociażby: Podgórski i inni, 2015, Zachowania i preferencje turystyczne uczniów szkoły podstawowej w Więcborku; Nałkowski, 1908, Środki i sposoby nauczania geografii; Winklewski, 1966: Wycieczki w nauczaniu geografii; Wuttke , 1963, Ćwiczenia i wycieczki w nauczaniu geografii, PZWS, Warszawa; Wojtanowicz, Szczęsna ,2017, Turystyka dzieci i młodzieży w Roztoczańskim Parku Narodowym jako element edukacji szkolnej. Mam nadzieję, że uzupełni publikując swoją rozprawę.
- na str. 101,107 z przedstawionych rycin wynika, że nastąpił spadek liczby uczestników wyjazdów poza Kraków, a także w samym Krakowie, szkoda, że nie wyjaśniono czym on był spowodowany.
- str.167, podrozdział 5.4.1 nasuwa się pytanie: jak rozumiała Doktorantka organizację wycieczki przez nauczyciela. Czy wyjście do muzeum przez nauczyciela to organizacja wycieczki czy też jego uczestnictwo?

Zdaniem Doktorantki organizacja wycieczki idealnej jest zadaniem niezwykle trudnym i stanowi nowe wyzwanie przed nauczycielami we wszystkich typach szkół w Polsce.

Na pewno nowe standardy kształcenia nauczycieli powinny wyjść naprzeciw oczekiwaniom nauczycieli w przygotowaniu ich do tak trudnego zadania jakim jest organizacja wycieczki szkolnej

Wnioski końcowe

Rozprawa doktorska mgr Elżbiety Stach stanowi indywidualny i oryginalny wkład w problematykę turystyki szkolnej dzieci i młodzieży na przykładzie szkół krakowskich.

Do niewątpliwych walorów recenzowanej rozprawy doktorskiej należy zaliczyć:

1. Jasno i precyzyjnie sformułowany cel główny rozprawy doktorskiej i siedem celów szczegółowych. Zarówno cel główny, jak i cele szczegółowe zostały osiągnięte w ocenianej dysertacji. Podobne spostrzeżenie dotyczy weryfikacji czynników wpływających na aktywność

nauczycieli w zakresie organizacji turystyki szkolnej, które zostały zweryfikowane w trakcie prezentacji wyników badań empirycznych.

2. Jej nowatorski charakter. Zastosowano dwie metody badawcze: terenową – badania inwentaryzacyjne kart wycieczek szkolnych pochodzących ze szkół krakowskich, drugą badania ankietowe przeprowadzone wśród nauczycieli. Opracowano kwestionariusz ankiety dla nauczycieli do prowadzonych badań empirycznych dotyczących czynników wpływającym na aktywność nauczycieli w zakresie organizacji turystyki szkolnej. Zastosowano analizę wariancji dla rang nieparametrycznych test Kruskalla-Wallisa oraz analizę porównań wielokrotnych testem Dunna-Bonferrioniego, a także nieparametryczne testy U Manna-Whitneya, Tau-Kandela i chi-kwadrat. Wcześniej nie podejmowane były w zakresie turystyki szkolnej dzieci i młodzieży takie próby w przekroju miast w Polsce.

3. Nastąpiła adaptacja metod i technik badawczych turystyki szkolnej do ram polskiego systemu szkolnictwa w zakresie statystyki publicznej. Rozprawa doktorska oprócz wymiaru naukowego prezentuje w ten sposób bardzo ważny wymiar użyteczny.

4. Recenzowana rozprawa doktorska jest przykładem rzetelnie przeprowadzonych analiz i badań, dociekliwości Autorki, dbałości o wiarygodność i obiektywność rezultatów.

5. Cenną zaletą recenzowanej rozprawy doktorskiej jest zaprezentowanie w każdym z rozdziałów jego podsumowania, które w syntetycznej formie prezentuje treści w nim zawarte. Podniesione uwagi nie umniejszają walorów naukowych i poznawczych recenzowanej rozprawy doktorskiej. Biorąc pod uwagę jej wysoki poziom (w tym: samodzielne rozwiązanie przez Doktorantkę oryginalnego problemu naukowego ujętego w tytule rozprawy, bardzo dobrą wiedzę teoretyczną w dyscyplinie naukowej – geografia turystyki, umiejętność samodzielnego prowadzenia pracy naukowej poprzez m.in. zaprezentowanie w rozdziałach 4, 5, 6 wyników własnych badań, ujęcia syntetyzującego i porządkującego wiedzę) stwierdzam, że dysertacja mgr Elżbiety Stach pt. „*Turystyka szkolna dzieci i młodzieży na przykładzie szkół krakowskich*” odpowiada wymogom stawianym rozprawom doktorskim określonym w art. 13 ust. 1 Ustawy z dnia 14.03.2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. Nr 65, poz. 595 z późn. zm.) i wnoszę o dopuszczenie do publicznej jej obrony. Ponadto uważam, że recenzowana rozprawa doktorska, po uwzględnieniu niektórych uwag zawartych w recenzji, powinna zostać opublikowana. Biorąc pod uwagę walory recenzowanej rozprawy doktorskiej umieszczone w recenzji, wnioskuję o uznanie rozprawy doktorskiej za wyróżniającą.

Kraków, 30 kwietnia, 2019 r.

